

Лариса Головата (Львів)

ЖУРНАЛ «НОВА ДОБА» (1941) – НЕЗДІЙСНЕНИЙ НАУКОВИЙ ПРОЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ У КРАКОВІ

З початком Другої світової війни – в умовах тотального перекрою європейських територій, розгрому Другої Речі Посполитої, виникнення нових адміністративних утворень, переміщення великих мас населення із земель, зайнятих Червоною армією, запровадження з боку відповідальних міністерств Третього Райху нових принципів регулювання духовного життя підкорених народів – відбулися також кардинальні зміни в усталеній у міжвоєнне двадцятиріччя структурі українських культурних, наукових, освітніх, втім, і видавничих осередків.

З передвоєнного часу містами великого скупчення української еміграції залишалися Берлін, Прага і Відень, де після поразки Української революції осіли представники політичної і культурної еліти. Ці сили зуміли інституціалізувати свою діяльність на чужині. І хоч у новій дійсності вона зазнала значної перебудови, головним чином – на організаційній основі Українського національного об'єднання в Берліні та його празької філії, все ж і тепер приносила видимі результати завдяки роботі культурних осередків, найважливішими і найстабільнішими з яких були: Український науковий інститут у Берліні та низка празьких установ – Музей визвольної боротьби України, Український вільний університет, Культурно-наукове видавництво при Українському національному об'єднанні в Празі, Український технічно-господарський інститут позаочного навчання в Подєбрадах та ін.

Однак у контексті даного дослідження особливо важливим чинником виступає нова роль Кракова, який, отримавши столичний статус в межах т. зв. Генеральної губернії, восени 1939 року перетворився на потужний центр нової хвилі політичної і культурної еміграції зі східної Галичини. Основними групами української еміграції Кракова були представники політичних сил (Організації українських націоналістів, Українського національно-демократичного об'єднання, гетьманці), а також діячі кооперативного руху, науковці, видавці, журналісти, митці. Уся ця різноманітна спільнота, природно, повинна була породити і таки спонтанно породжувала численні прояви громадського життя, що потенційно мали шанси розвинутися значно більшою мірою, ніж у Празі, Берліні, Відні, вже з огляду на місце й умови розгортання роботи – на українських етнічних землях, на основі місцевих допомогівих структур і за підтримки населення. Однак

унаслідок проведення німцями жорстко централізованої національно-культурної політики все організоване українське життя в підсумку облаштувалось навколо Українського центрального комітету, а видавниче – навколо монопольного «Українського видавництва». Останнє, з часу свого створення (грудень 1939) до середини 1941 року, встигло закласти цілу систему періодичних органів (щоденник «Краківські вісті», однойменний тижневик для селян, літературно-мистецький журнал «Ілюстровані вісті»), налагодити регулярний випуск книг, ставши головним постачальником друкованого слова для Лемківщини, Посяння, Холмщини, Підляштя, і – що більше – беззаперечним лідером серед усіх інших видавничих центрів на окупованих німцями територіях Центрально-Східної Європи.

Перед самим початком радянсько-німецької війни в колах, близьких до Українського центрального комітету та «Українського видавництва», виник ще один видавничий задум, який полягав у заснуванні наукового журналу. Відомі ще як мінімум два тогочасні періодичні видання під заголовками «Нова доба»: урядовий берлінський тижневик для військовополонених українців і в'язнів концтаборів за редакцією Геннадія Которовича й однойменна бердичівська газета. Прикметник «новий» часто експлуатувався в назвах пресових органів і служив своєрідним кліше на позначення надій, а правильніше сказати – ілюзій, стосовно близького звільнення, оновлення України внаслідок війни двох тоталітарних держав. До прикладу: «Нова Україна» (Харків), «Нова Шепетівщина» (Шепетівка), «Нове життя» (в кількох населених пунктах – Дебальцево, Козятин, Скалат, Старокостянтинів), «Нове Запоріжжя», «Нове українське слово» (Київ), «Новий шлях» – Остер і т. д. Однак краківський місячник «Нова доба» створювався не як урядова «рептільна» газета чи загальноінформаційний орган, а на основі принципово іншої концепції. За задумом засновників («Українського видавництва» у Кракові та Українського центрального комітету) йому належало стати науково-публіцистичним органом для широкого кола гуманітарної інтелігенції.

Про вихід «Нової доби» ініціатори розмістили декілька анонсів, один з яких – в офіційному «Віснику УЦК»: «З травня почне виходити при тісній співпраці нашого Освідомного Відділу¹ місячний журнал, присвячений науці, публіцистиці та мистецькій творчості, під назвою «Нова доба». Редагуватиме його колегія під головуванням проф. д-ра Івана Зілинського, а видаватиме «Українське видавництво» в Кракові. Провідне завдання цього журналу оформлювати, кристалізувати та поглиблювати українську державно-творчу думку»².

Судячи з наведеного тексту оголошення, на матеріальній базі і під патронатом Українського центрального комітету, за редакцією відомого мовознавця і директора «Українського видавництва» Івана Зілінського мало виникнути ще одне періодичне видання – науковий журнал, – потреба в якому після закриття Наукового товариства імені Шевченка була очевидною. Однак надалі жодних повідомлень про його вихід чи то рецензій на вміщені в журналі публікації вже не з'являлося. Тривалі пошуки в українських і польських книгозбірнях остаточно утвердили автора у думці, що друком «Нова доба» таки не вийшла.

Нещодавно в Центральному державному архіві вищих органів влади України було знайдено й опрацьовано цілісний комплекс документів редакції (ф. 3574), серед яких – листування з потенційними авторами, рукописи надісланих до редакції матеріалів тощо. З усіх цих документів за численними фрагментами і відтворено пропонований сюжет – про доволі інтенсивний процес підготовки першого числа, формування редакційного «портфеля», зміст журналу, тематичну спрямованість, структуру, а також про обставини, які врешті-решт завадили реалізації задуму.

Усі викладені у статті відомості запроваджуються до наукового обігу вперше. Вони стосуються, хоч досить маргінального, а, проте, зовсім невідомого і цікавого епізоду в історії видавничого руху й української гуманітаристики. Водночас вони сприяють глибшому розумінню й осмисленню тенденцій, притаманних розвиткові української науки в період Другої світової війни.

Отже: науковий місячник «Нова доба» планували випускати з травня 1941 року накладом «Українського видавництва» у Кракові³, заповнюючи його, за визначенням редакції, «поважною публіцистикою на науковому підкладі»⁴. В середині квітня 1941 р. засновники – в особі «технічного редактора», правника і члена ОУН Богдана Галайчука – розіслали запрошення до участі в журналі.

Потреба в подібному виданні була настільки гострою, що коло дописувачів сформувалося блискавичними темпами – протягом місяця. Охочих співпрацювати виявилось приблизно сорок осіб⁵, а серед них: автори з Кракова – Лідія Бурачинська, Осип Бойдуник, Петро Ісаїв, Володимир Кубійович, Богдан Лепкий, Павло Лисяк, Ярослав Падох, Юліан Тарнович; з Любліна – Євген Гловінський, Борис Іваницький; з Холмщини – Тиміш Олесюк, Теодосій Герасим'юк, Семен Любарський; з Варшави – Мирон Кордуба, Євген Маланюк, Павло Зайцев; з Радимо – М. Демкович-Добрянський; зі Сянока – Ірина Добрянська, Лев Гец, Михайло Холєвчук; з Криниці – Микола Шлемкевич; з Ярослава – Маркіян Терлецький; з Берліна – Роман Димінський, Борис Крупницький,

Зенон Кузеля, Іван Мірчук, Ярослав Рудницький, Атанас Фіголь, Андрій Кішка; з Праги – В. Королів-Старий, Олександр Мицюк, Степан Сірополко, Андрій Яковлів; з Відня – Богдан Лончина, з Вроцлава – Михайло Антонович, з Риму – Євген Онацький, з Подебрад – Віктор Доманицький та інші. Це були фахівці різного профілю – історики, філологи, книгознавці, економісти, мистецтвознавці і т. п. Частина їх, як видно, репрезентувала еміграційні та державні наукові установи – Український науковий інститут у Берліні, Український вільний університет у Празі, Інститут Східної Європи в Бреславі (Вроцлаві).

Ідею випуску гуманітарного науково-публіцистичного журналу українські діячі, розсіяні з часів поразки визвольних змагань по різних містах Європи, сприйняли як основу для консолідації наукової і державницької думки. Зі скерованих до редакції слів підтримки все ж видно, що уявлення про його місію були різними. Одні дописувачі схилилися до думки, що «Нова доба» повинна відвести основне місце актуальним подіям: «Таке видавництво для освіченої верстви необхідне і дуже на часі, щоби засвітлювати зближаючіся новітні умови життя, про які нам донедавна і не снилося. – Дуже мало людей, а саме освіченої верстви, вдумується у ті великі переміни, які на наших очах відбуваються і я переконаний, що з тої несвідомости родяться ті непорозуміння, які затроюють душу суспільності»⁶.

Натомість Богдан Лончина, вітаючи намір видавати журнал, обстоював його роль інтелектуальної платформи, чинника освіти для студентства, яке, на його думку, знаходилось у «великому інтелектуальному упадку». В устах Лончини подібні розмірковування не були умоглядними, бо, переїхавши згодом до Львова й очоливши Об'єднання праці українських студентів при Українському центральному комітеті, він таки створив і редагував у 1943–1944 роках корпоративний місячник «Студентський прапор», який, з одного боку, призначався для студентів, а з іншого – стимулював обговорення наукових, науково-освітніх тем. В середині 1941 року, ще як діяч віденської «Січі», він для «Нової доби» переслав хроніку тамтешнього життя.

Починаючи справу в часи заборон навіть найдальших від політики форм організованого національного життя, спостерігаючи постійне придушення громадських і культурних ініціатив, редакція не мала певності в гладкому й безболісному вирішенні питання випуску журналу. Однак вона намагалась уникнути труднощів, приховуючи від окупаційної влади свої дійсні плани стосовно його майбутнього змісту. А саме: щоб не викликати передчасної підвищеної уваги та упередження з боку цензурних органів, було домовлено в оповістці про вихід «Нової доби» нічого не згадувати про політику, а тільки про літературу, науку,

мистецтво⁷. Подібно й у листі до Романа Димінського Богдан Галайчук застерігав: «Як наладнається наша співпраця з цензурою, важко передбачити, у кожному разі треба рахуватися з тим, що краківська цензура доволі сувора. Тому краще, принайменше до 1-шого числа, не давати матеріялів занадто критичних супроти СРСР»⁸ (відомо, що до початку німецько-радянської війни діяло табу на антирадянську пропаганду). Утім, як видно з редакційного листування, політична тематика в перспективі таки була бажаною (зокрема, цю ділянку повинен був репрезентувати відомий громадсько-політичний діяч УНДО, фахівець з питань політики в радянській Україні, публіцист Павло Лисяк).

З термінами виходу першого числа видавці помітно поспішали, налаштовуючи авторів на найшвидшу подачу матеріялів, адже число планували здати до друку 2 травня⁹ чи, принаймні, в перший тиждень травня¹⁰. Така покvapливість викликала відверте незадоволення Єгена Маланюка: «Шановний Пане Магістре [звернення до Б. Галайчука – Л.Г.]! Вашого експреса одержав. З нього я довідався, що 1) основано місячник 2) є ред. колегія і 3) потрібуєте матеріялу з царин красного письменства, де, ніби, я маю якісь обов'язки і компетенції. Я розумію, що доба є незвичайна, що її ритм є несамовитий і т. п., але я все ж уважав би, що треба не так спішити, особливо з першим числом, і, у всякім разі, повідомляти про все заздалегідь, хоч би на тиждень-два (до речі: про заснування журналу я випадково чув від п. [Павла] Зайцева, який вже перед святами був до нього запрошений)»¹¹. Але поспіх і наполегливість мали свої вагомі причини: час був виразно несприятливий для випуску наукової літератури, суттєво обмеженої, а фактично забороненої цензурним законодавством, тому, маючи бодай незначну підтримку владних чинників, видавці будь що хотіли використати шанс на випуск «Нової доби». Про підтримку з боку німців, зокрема йдеться в редакційній передмові до першого числа під назвою «У дорогу»: «Одночасно покладаємо теж надію на видатну співпрацю наших німецьких приятелів, з яких деякі, як прим[іром]. д-р Гайнріх Курц поставилися до цієї справи з повною прихильністю та навіть стали співтворцями цього нашого почину. Що більше, це наше задумане діло нашло своє одобрення в теперішнього зверхника Генеральної Губернії, д-р[а] Франка, що від першої хвилини діяльності на своєму становищі виявився справжнім опікуном нашої культури. Йому завдячуємо розвиток нашого шкільництва, зворот забраних церков, створення соток українських освітніх товариств, уможливлення праці нашій пресі, до якої долучується тепер і наш журнал, а вкінці заснування Українського Наукового Інституту в Кракові, що буде для нас неоціненим культурним здобутком. Усе це надзвичайно підбадьорює нас у боротьбі з усіма,

часто, здавалося б, непосильними труднощами та додає віри в сподіваний успіх»¹². Не беручи всерйоз до уваги ритуальні перебільшення на адресу генерал-губернатора Ганса Франка, метою яких було радше задобрювання особи з розряду сильних цього світу, все ж про підтримку з боку Гайнріха Курца таки можна говорити напевне. Гайнріх Курц, доктор праісторії й історії, перед війною – працівник німецького консульства у Львові, у перші тижні війни – референт культурних справ при Абвері, у 1940 році – референт відділу народної освіти і пропаганди уряду генерального губернатора (Abteilung Volksaufklärung und Propaganda), редактор розрахованого на німецький елемент журналу «Das Generalgouvernement», таки дійсно належав до німецьких приятелів УЦК і тому часто згадується Володимиром Кубійовичем¹³, як помічник у культурних, видавничих, освітніх, організаційних справах. Про сприяння Г. Курца в налагодженні «Нової доби», крім окремої подяки в згаданій вступній статті, свідчить ще один документ з фонду редакції, а саме – підписане ним підтвердження («Bestätigung»), датоване 6 травня 1941 року¹⁴, де вказано, що випуск українського журналу культури і науки «Нова доба» санкціоновано відділом народної освіти і пропаганди уряду генерального губернатора.

До планування змісту і збору матеріалів редакція підійшла ініціативно, не покладаючись механічно на пропозиції від авторів, а подекуди диктуючи їм характер участі у виданні. Усвідомлюючи вагу для наукового журналу кваліфікованих рецензій, оглядів нових публікацій та хронікальних матеріалів, бажаючи поставити солідну науково-критичну рубрику, Богдан Галайчук просив берлінських адресатів, які мали доступ до актуальної літератури, рецензувати найновіші німецькі праці про хліборобство в СРСР¹⁵, складати огляди німецьких видань, «цікавих з українського погляду», постійні щомісячні огляди нових видань та хроніку. Романові Димінському, з яким видавці пов'язували основні надії у висвітленні економічних, геополітичних тем, запропонували розмежувати економічну ділянку з Атанасом Фіголем та Андрієм Кішкою, наголошуючи на особливому зацікавленні редакції в реферуванні радянських матеріалів та на ознайомленні читачів з конкретною організацією поодиноких ділянок німецького публічного життя: «Відомості нашої еміграції в цьому напрямі дуже скромні, а це може принести прикрі наслідки у недалекому майбутньому»¹⁶. Від Наталі Кобринської зажадали викласти результати її архівних розшуків у люблінських архівах, зокрема, «про наш колишній стан посідання на Холмщині та про пересунення нашої західної етнографічної межі»¹⁷. Неофіта Кибалюка, громадського і православного діяча, голову Українського допомогового комітету в Любліні, заохочували до написання статті про заснування Холмської губернії: «Важне, щоб

стаття мала якнайбільш річевий, джерельний характер, а при тому легкий публіцистичний стиль»¹⁸. Однак, щоб задовольнити вимогу і дослідницького змісту, і легкого стилю водночас, потрібна була неабияка авторська майстерність.

Співробітникам Українського наукового інституту в Берліні Ярославів Рудницькому замовили огляд українсько-німецьких і німецько-українських словників, загальних, і військових, а також просили подбати про рецензію на словник самого Я. Рудницького, щоб на сторінках журналу було відтворено цілісну картину питання¹⁹. У відповідь мовознавець переслав обговорення однієї з нових лексикографічних праць – студію професора Івана Горбачевського про хімічну термінологію, але у власному авторському огляді найновішої лексикографічної продукції в Німеччині відмовив: «Інших словників німецько-українських і навпачних [зворотніх] не можу рецензувати, а це з тієї причини, що я був особисто в них заангажований коли не як їхній редактор, то співробітник чи дорадник, отже мені незручно про них писати. Попросіть про це котрого з краківських українців (мгра [Б.] Романенчука, мгра [Ю.] Геника-Березовського, дра Є. Грицака) або найбільший краківський мовознавчий авторитет проф. [І.] Зілинського». Натомість обіцяв згодом написати щось на тему місцевих назв або дещо з практичного мовознавства²⁰.

Самі ж автори склали пропозиції, що відповідали їхнім поточним дослідженням і пропонували неопубліковані статті, написані перед війною. Мирон Кордуба мав намір примістити працю, яку на підставі архівних матеріалів готував до виступу в холмському українському комітеті. Діяльність комітету влада припинила, і виступ не відбувся²¹. Праця ж стосувалася досі не обговорюваної теми – про діяльність в 1860-их рр. в Холмі на посаді директора шкільної округи Теофана Лебединцева, першого редактора «Кіевской Старини». Степан Сірополко до першого числа пропонував статтю про Швайпольта Фіоля, а до дальших – про Чернігівський та Харківський колегіуми, які анонсував як перші такого роду розвідки в українській літературі²². Зенон Кузеля скаржився на брак часу в зв'язку з викінченням словника, але обіцяв надавати інформаційні матеріали про культурне життя в Німеччині, «зокрема про культурну працю українського громадянства на німецькому терені»²³.

Із Варшави на запрошення відгукнувся Павло Зайцев, хоч його збентежили вимога публіцистичності стилю і регіональні пріоритети в доборі матеріалів²⁴. Вчений зізнався, що від 1922 року не виступає більше, як публіцист, а як історик літератури й культури, і що ніколи регіональними студіями над Холмщиною, Підляшшям, Надсянням та Лемківщиною не займався. Тому він питав дозволу писати на

загальноукраїнські теми, пропонуючи актуальну студію «Шевченко й наша доба», яку зреферував у такий спосіб: «при «демократизмі» (як народолобстві) нехить до французької революції, жадання перебудови соціального устрою, але в формах національних і з націоналістичним наставленням. Про це писали ([Д.] Донцов, [Є.] Маланюк, [Ю.] Липа), але баламутно й викривлювали Шевченка (без будь-якої потреби)». З іншого боку, Павло Зайцев наполягав, щоб його не вважали «за вузького спеціаліста (=шевченколога)» і запевнив, що літературний і культурний процес знає добре, «лише тяжко бути універсалістом в літературі». У кінці листа, як видно, прискіпливіше розглянувшись серед власної збірки, заперечуючи самому собі, зауважив, що міг би дати й локальний матеріал – до історії церкви у Любліні, оскільки знайшов у себе старі гравюри, репродукцію ікони Люблінської Божої Матері і багато цікавих історичних даних.

Борис Крупницький, працюючи в Берліні над монографією про Данила Апостола, натрапив у німецькому журналі за 1728 р. на його біографію, вміщену з нагоди обрання гетьманом (1727 р.). У публікації було подано чимало відомостей про батька Данила Апостола Павла, про молдавський рід гетьмана, його синів, Петра і Павла, детальний опис процедури виборів, а також рідкісний портрет з початку гетьманування. Б. Крупницький вважав цю знахідку сенсаційною, бо такої обширної прижиттєвої біографії українського гетьмана в німецькій мові досі не зустрічав. Анонсувавши матеріал на тему «До біографії гетьмана Данила Апостола», обіцяв подати короткий вступ, переклад біографії на українську мову та фото портрета²⁵.

Редакційні анкети та супровідні листи від авторів надають інформацію про умови для систематичної наукової праці і доступ до джерел у різних місцях проживання. Адже міра майбутньої участі різних осіб у журналі передбачалася неоднаковою не лише з огляду на індивідуальні зацікавлення чи широту ерудиції, але й через нерівномірне забезпечення необхідною джерельною базою, ускладнений доступ до новинок, що вийшли друком на території інших адміністративних утворень. Так, Михайло Холевчук, за фахом зоотехнік, зазначав, що в Сяноку через відсутність літератури та бібліотеки не було умов для того, щоб працювати в культурній ділянці, але, вітаючи заснування журналу для освіченої верстви, обіцяв рецензувати ті публікації, які б редакція йому надсилала²⁶. Так само Степан Сірополко оголошував, що, окрім статей, міг би до кожного числа «Нової доби» постачати рецензії на українські книжки з педагогіки, історії освіти, організації шкільництва та книгознавства, однак лише тоді, коли редакція ці книжки надасть у його розпорядження²⁷. Павло Зайцев згоджувався рецензувати філологічні

видання (зокрема, його зацікавив нарис української літератури Богдана Лепкого, у Празі недоступний²⁸), робити огляди поточної продукції, але просив редакцію систематично надавати в його користування все, що з'являється на книжковому ринку (Краків, Прага, Берлін і т. д.).

Натомість Роман Димінський, заявляючи згоду співпрацювати в економічній тематиці, зокрема з питань господарства Німеччини та України, зазначав, що в публічних бібліотеках Берліна має змогу прочитувати німецькі економічні видання, періодику і книжки («щойно коли їх ті бібліотеки куплять і дадуть до вжитку читачів»), а також радянську фахову періодику («вступ до совітських періодиків маю»). Водночас він категорично відмовлявся подавати актуальну інформацію, як це роблять журналісти, волюючи йти шляхом фахового осмислення матеріалу: «Журналістичні можливості тут не приходять на увагу, та я не є членом союзу журналістів. Себто не стільки скорість і найсвіжіша актуальність як економічне узасаднення щодо господарських подій і публікацій»²⁹. Це, вочевидь, теж була прихована відповідь на вимогу редакції писати публіцистичним стилем.

З огляду на ліміти паперу видавці планували випускати видання невеликого обсягу, до п'яти аркушів великої вісімки (2700 літер гармонду на сторінку), тому статті просили надсилати короткі (чотири-п'ять сторінок, тобто не більші як ½ аркуша³⁰), не надто спеціалізовані та доступні для широкого кола освічених людей. Гонорари за оригінальні наукові статті призначено в розмірі 200-300 зол., а за інші матеріали 100-200 зол. за аркуш.

Літературний розділ, упорядковуваний на основі літературознавчих матеріалів та невеликого обсягу літературно-художніх творів (однієї статті, 1–2 новел, 1–2 поезій, разом від 0,5 до 1 аркуша), редакція запропонувала вести Євгенові Маланюку³¹. Однак поет, що мешкав у Варшаві, вчасно не отримав запрошення до співпраці, крім того, УЦК не зміг забезпечити йому сталу перепустку на залізниці Генеральної губернії, яка б давала йому право вільно виїздити за межі варшавського дистрикту і відвідувати Краків з метою перегляду матеріалів для літературної частини: «Отже, коли справді потрібна є моя присутність в Кракові, – а вона при перегляді матеріалу є конечною хоч 3–2 рази місячно, то просив би Вас вжити заходів аби тут[ейші] уряди Г[енеральної] Г[убернії] мені видали сталу перепустку на залізниці Г[енеральної] Г[убернії]. Додам до цього, що було б то велике психічне задоволення й нова хіть до праці, бо безвиїзне сидіння у Варшаві забиває всі літ[ературні] творчі імпульси. Невже така проста річ, як можливість українському письменникові час від часу поподорожувати хоч би на терені Г[енеральної] Г[убернії], є недостатньою мрією для нього і

технічно невикональною справою для нашої Централі [Українського центрального комітету]?». Оскільки Є. Маланюк таки не отримав дозволу на приїзд до Кракова, то наповненням літературної рубрики керував директор «Українського видавництва» і головний редактор «Нової доби» Іван Зілінський.

Формування «портфеля» відбувалося швидко й інтенсивно. Частина придатних для опублікування дописів планували вилучити з тек «Українського видавництва», зокрема, літературно-художні – з «Ілюстрованих вістей», наукові і науково-популярні – з «Краківських вістей»³². Деякі автори самі пропонували забрати свої статті з інших видань. Наприклад, Роман Димінський для щоденника «Краківські вісті» написав цикл (десять) статей «Велепростірне господарство Європи», які редакція визнала задовгими і вважала за доцільне видати окремою книжкою. Однак книжка вимагала доопрацювання, доповнення статистичними матеріалами, врешті, автор мав сумнів щодо реальності її виходу³³, тому пропонував переробити цикл на коротку публікацію для першого числа «Нової доби», справедливо вважаючи, що стаття на таку масштабну й актуальну тему має всі шанси стати програмною³⁴. У пошуках недрукованих текстів літературних творів редакція зверталась також до краківських письменників-емігрантів – Василя Кархута, Катрі Гриневичевої, Юліана Тарновича.

Про активний процес підготовки видання до друку свідчить велика кількість рукописних і машинописних текстів у фонді «Нової доби» з редакційними правками і примітками. Відомо з документів, що друге число журналу планувалося присвятити аналізу сучасних форм організації внутрішнього державного життя в усіх ділянках, зокрема в господарській³⁵. Проте в двадцятих числах травня (21–23) Богдан Галайчук до своїх потенційних авторів і співробітників надіслав листа такого змісту: «Високоповажаний Пане. З огляду на недостачу паперу в Генеральній Губернії влада доручила нам покищо відложити видання першого числа «Нової доби». Віримо, що буде це можливе в недалекому часі. Слава Україні»³⁶. Відмовкою про брак паперу влада – і в Кракові, і в Празі, і в інших містах – зазвичай прикривала своє небажання дозволити друк. Дійсна причина невиходу «Нової доби» впливала із загальної стратегії влади – обмеження розвитку науки і вищої освіти на підкорених територіях, а значить і випуску та поширення наукових і навчально-наукових видань. Питання про вихід журналу більше не поставало. Частина праць, які осіли в «портфелі» редакції, опублікувало «Українське видавництво» окремими книжками чи у вигляді статей у «Краківських вістях», інші – знаходяться у вищезгаданому фонді, і з

ними можна сьогодні ознайомитись у рукописному і машинописному вигляді (спр. 3–7)³⁷.

Отже, за умови отримання дозволу на друк і залучення до співпраці численних науковців, «Нова доба» повинна була постати як журнал широкого гуманітарного профілю. Можна засумніватися в ефективності такої концепції видання: невеликого за обсягом, скомпонованого наоспіх, майже всеохопного за тематикою (історія, етнографія, економіка, правознавство, мовознавство, літературознавство, книгознавство, філософія), до того ж, із вмістом белетристичних публікацій. Пріоритетами змісту мали стати обговорення найважливіших напрямів державотворення у звільненій від комуністичного режиму Україні, а також – дослідження культурно-історичних, господарських аспектів розвитку Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя. Попри явну еkleктичність у підходах до формування концепції «Нової доби», це був прецедент підготовки наукового видання в умовах розпорошення кадрів і відсутності організаційного ґрунту для розвитку науки.

Однак за час від жовтня 1939 до березня 1940 року влада остаточно визначилася з цензурною політикою, ухваливши розпорядження і постанови, спрямовані на монополізацію видавничих та книготорговельних відносин, встановлення жорсткого контролю за всією друкованою продукцією, обмеження випуску окремих її видів, а передусім наукової літератури. Із приходом німців було підірвано базу розвитку науки – організаційну, навчальну, матеріальну, видавничу. Налагодження випуску спеціалізованих наукових видань стало справою нереальною, а наукові праці у тогочасній видавничій продукції лічені. Щоправда, на наукові теми вчені виступали в загальній пресі, та ці принагідні публікації, відірвані від свого галузевого русла, на розвиток науки повноцінно не працювали і мали швидше характер популяризації знань. За тих обставин спроба видавців протидіяти руйнівним для гуманітаристики тенденціям, консолідувавши представників різних дисциплін навколо журналу-місячника, не могла перерости в стабільний і довготривалий науково-організаційний проект.

---

¹ Спеціальний відділ у структурі УЦК, покликаний здійснювати кураторію над пресою. Створений діловим керманічем В. Глібовицьким для збору матеріалів про працю в теренах. (Див.: Кубійович В. Мені 85: Книга спогадів. – Мюнхен: Молоде життя, 1985. – С. 132).

² Новий місячний журнал // Вісник УЦК. – 1941. – Ч. 8 (15 квітня). – С. 24.

³ Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3574. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 57.

- ⁴ Лист редакції до Н. Кобринської від 14 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 6.
- ⁵ Цифру виведено на основі листів і заяв, скерованих на адресу редакції (Краків, вул. Зелена 26/5) здебільшого у другій половині квітня. Ці документи вказують також на місцезнаходження авторів, сферу їх наукових зацікавлень, плановану міру і регулярність співпраці з журналом.
- ⁶ Лист М. Холєвчука до редакції від 15 квітня 1941 // ЦДАВО України. – Ф. 3574. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 14–14 зв.
- ⁷ Лист І. Зілінського до [Б. Галайчука] від 25 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 25 зв.
- ⁸ Лист Б. Галайчука до Р. Димінського від 22 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 80.
- ⁹ Лист Б. Галайчука до Р. Димінського від 30 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 34.
- ¹⁰ Лист Б. Галайчука до М. Шлемкевича від 1 травня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 36.
- ¹¹ Лист Є. Маланюка до Б. Галайчука від 23 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 23–23 зв.
- ¹² У дорогу: [редакційна передмова до першого числа] // Там само. – Спр. 5 – Арк. 55.
- ¹³ Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії, 1939–1941: історія Українського Центрального Комітету. – Чикаго, 1975. – С. 60, 62, 66, 68, 73, 86, 250, 255, 256, 350, 352, 353.
- ¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. 3574. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 48.
- ¹⁵ Там само. – Спр. 1. – Арк. 5, 8. – Прізвище адресатів на машинописних копіях не зазначене.
- ¹⁶ Лист Б. Галайчука до Р. Димінського від 22 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 80.
- ¹⁷ Лист редакції до Н. Кобринської від 14 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 6.
- ¹⁸ Лист редакції до Н. Кибалюка від 14 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 9.
- ¹⁹ Лист Б. Галайчука до Я. Рудницького від 28 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 29.
- ²⁰ Лист Я. Рудницького до Б. Галайчука від 29 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 32.
- ²¹ Лист М. Кордуби до редакції від 27 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 4.
- ²² Лист С. Сірополка до редакції від 16 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 18.
- ²³ Лист Зенона Кузелі до редакції від 15 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 10–11.
- ²⁴ Лист Павла Зайцева до редакції від 18 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 19–20 зв.

- ²⁵ Листи Б. Крупницького до Б. Галайчука від 24 і 28 квітня 1941 р. // ЦДАВО України. – Ф. 3574. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 25–25 зв., 30.
- ²⁶ Лист М. Холєвчука до редакції від 15 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 14–14зв.
- ²⁷ Лист С. Сірополка до редакції від 16 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 18.
- ²⁸ Йшлося про вид.: Лепкий, Б. Наше письменство: короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. – Краків: Укр. видавництво, 1941. – 135 с.: іл. – (Літературна бібліотека; ч. 4).
- ²⁹ Лист Р. Димінського до редакції від 16 квітня 1941 // ЦДАВО України. – Ф. 3574. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 15.
- ³⁰ Там само. – Спр. 5. – Арк. 50.
- ³¹ Лист Б. Галайчука до Є. Маланюка від 21 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 21.
- ³² Лист І. Зілинського до [Б. Галайчука] від 25 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 25-25 зв.
- ³³ Видання з питань економічної геополітики таки вийшло друком окремо, див.: Димінський, Р. Велепростірне господарство Європи. – Краків: Укр. видавництво, 1942. – 88 с. – (Загальна бібліотека; ч. 11).
- ³⁴ Лист Р. Димінського до редакції від 26 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 27; Лист Б. Галайчука до Р. Димінського від 30 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 34.
- ³⁵ Лист Б. Галайчука до Р. Димінського від 30 квітня 1941 // Там само. – Спр. 1. – Арк. 34.
- ³⁶ Лист редакції до співробітників від 21 і 23 травня // Там само. – Спр. 1. – Арк. 53, 54.
- ³⁷ Серед текстів, що надійшли до редакції, у фонді знаходяться: цінні для істориків рецензії Михайла Антоновича на праці – А. Насонова «Монголы и Русь. История татарской политики на Руси» (Москва-Ленинград, 1940), Бертольда Шпулера «Die Aufsenpolitik der Goldenen Horde» (Jahrbücher für Geschichte Osteuropas hrs. v. Uedersberger, Berlin. Jahrgang 5, Heft 1–2, 1940), монографії Віктора Бібла «Das Zeitalter der deutschen Erhebung (1795–1815)» і «Prinz Eugen. Ein Heldenleben» (обидва – Ляйпціг, 1941); рукописи та машинописи статей – В. Кубійовича «Українські етнографічні області в Генерал-Губернії», В. Доманицького «Напрямі упромисловлення українського села», В. Королева-Старого «На світланку нашого театру: світлій пам'яті Марка Кропивницького», Б. Лепкого ««Україна» й «Малороссія» в творах Гоголя», С. Гординського «Українське письменство», С. Любарського «Історія містечка Каргуз-Берези», Є. Онацького «Культ мітри в Давньому Римі»; автографи літературно-художніх творів – Ю. Кміта, С. Гординського, Р. Бжеського, численні тексти українською і німецькою (для цензора) мовами без ознак авторства та ін.